

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش های سیاسی

اقتصاد رانتي و راههای درمان آن

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: علی ظریف

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۲.....	❖ مقدمه
۲.....	❖ رانت و عوامل ایجاد آن
۳.....	❖ انواع رانت
۳.....	❖ آثار سوء رانت خواری بر اقتصاد کشور
۴.....	❖ اهمیت پایان دادن به اقتصاد رانتی
۶.....	❖ جمع بندی

بسمه تعالی

❖ مقدمه

رانت و رانت‌خواری از بزرگترین مظاهر فساد در جوامع امروزی محسوب می‌شود و جامعه‌ای که این فساد تبعیض‌آمیز در آن رواج یابد، از نابسامانی‌های اقتصادی، سیاسی و البته اخلاقی رنج خواهد برد. حقیقت این است که اگر سیاست‌زدگی و باندبازی، اقتصاد را در برگیرد، تعادل از میان می‌رود و جامعه با آشوب اقتصادی مواجه خواهد شد. در سال‌های گذشته، دستگاه قضایی کشور برنامه راهبردی خود را از بین بردن زمینه‌های رانت‌خواری، ویژه خواری و مبارزه با مفسدات اقتصادی اعلام کرد و در این خصوص اقدامات متعددی صورت گرفت، اما پدیده رانت‌خواری همچنان در گوشه و کنار کشور مشاهده می‌شود. اگر با پدیده شوم رانت ریشه‌ای برخورد نشود، این فساد همچنان ادامه می‌یابد و کلیت اقتصاد کشور را با بحران مواجه خواهد کرد. شاید ملموس‌ترین مصادیق رانت و رانت‌خواری برای مردم، واگذاری کارخانه‌ها و بنگاه‌های اقتصادی دولتی به بخش خصوصی بوده که پیامدهای ناگواری پدید آورده است. شرکت «کشت و صنعت نیشکر هفت تپه» مورد بارز خصوصی‌سازی همراه با فساد در سال‌های گذشته است.^۱

❖ رانت و عوامل ایجاد آن

هرگونه درآمدی که حاصل کار و تلاش تولیدی نباشد «رانت» نامگذاری می‌شود و رانت را می‌توان دریافتی حاصل از فعالیت‌های غیر مولد دانست. اصولاً سیستم‌های رانتی در کشورهایی که دارای ثروت‌های خدادادی (خصوصاً منابع انرژی) هستند به راحتی شکل می‌گیرند، زیرا آنها با فروش منابع طبیعی، کشور را اداره می‌کنند و نیازی به فعالیت‌های مولد اقتصادی ندارند. رانت می‌تواند برای برخی افراد فرصت‌ها و موقعیت‌های اقتصادی خلق کند که ناشی از پیوندهای سیاسی و اقتصادی است. بر این اساس امتیاز یا انحصار خاصی، برای یک بنگاه یا کارگزار اقتصادی در نظر گرفته می‌شود، که دیگران نمی‌توانند از آن بهره‌مند باشند. رانت همچنین شامل سوء استفاده از فرصت‌ها و امکانات جامعه با توجه به موقعیت اجتماعی افراد و دسترسی به منابع اطلاعاتی و قدرت می‌شود.^۲

عوامل ایجاد رانت

۱. خبرگزاری تسنیم، «ابعاد جدید فساد در خصوصی‌سازی»، ۱۳۹۷/۱۰/۲۱.

۲. مجله اینترنتی قانون، «رانت خواران چه کسانی هستند»، ۱۳۹۲/۱۰/۱۱.

فرصت‌های انحصاری که در اختیار شرکت‌های دولتی یا خصوصی قرار می‌گیرد
دسترسی عده‌ای به انحصارات یاد شده از طریق قدرت
کمرنگ کردن حق مالکیت خصوصی مردم
پارتی بازی در استخدام غیر ضابطه‌مند
ارابه انحصاری کالاها و خدمات دولتی به اشخاص حقیقی یا حقوقی
تصمیمات و مقررات و تشکیلات دولتی
ورود صاحبان قدرت حکومتی به عرصه‌های اقتصادی
هرگونه انحصارات دولتی و غیر دولتی
نگاه جناحی و صنفی به منافع ملی
سپردن مسؤلیت‌های مهم به افراد کم ظرفیت و بی تعهد که مسؤلیت را طعمه خود حساب کنند
صدور مجوزهای انحصاری برای فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی
نبود نظارت دقیق بر عملکرد کار گزاران و عمال حکومت و برخورد با آنها

❖ انواع رانت

رانت‌خواری با اتلاف انبوه منابع اقتصادی، انتقال منابع از فعالیت‌های مولد به فعالیت‌های غیرمولد، گسترش فساد اقتصادی، مخدوش کردن انگیزه‌ها و ایجاد تصلب نهادی و ناهنجاری ساختاری، نه تنها آهنگ رشد اقتصادی را آهسته می‌سازد، بلکه با سست کردن پایه‌های پویایی و ثبات اقتصادی و سیاسی جامعه، عملاً مانع توسعه اقتصادی کشور می‌شود. گستردگی موارد رانت خواری سبب شده تا کارشناسان، این فساد اقتصادی را به گونه‌های مختلف تقسیم نمایند؛ از جمله رانت در سرمایه‌گذاری صنعتی، پروژه‌های عمرانی، کسب مناصب سیاسی، ویژه‌خواری مالی، خویشاوند سالاری و ... اما تقسیم‌بندی کلان از این پدیده شوم اقتصادی این‌گونه است^۱:

رانت اقتصادی: رانت‌های اقتصادی ناشی از برخی عوامل مانند منابع طبیعی، محدودیت‌های بازرگانی، سیاست‌های حمایتی، کنترل قیمت‌ها، چندگانگی نرخ ارز، تخصیص سهمیه‌های ارزی و نحوه توزیع بودجه و اعتبارات دولتی هستند.
رانت سیاسی: هرگاه دولت و احزاب قدرتمند سیاسی که توزیع و تصمیم‌گیری در خصوص منابع ثروت و قدرت را در اختیار دارند، در انجام این کار بین افراد و گروه‌های مختلف جامعه تبعیض قائل شوند و در واقع اراده متنفذان سیاسی آن باشد که با خارج کردن رقبا از میدان، امتیازی را به یک فرد یا گروه خاص بدهند، رانت سیاسی برای آن فرد یا گروه خاص شکل می‌گیرد.
رانت اجتماعی: برخی امتیازات ویژه که خارج از صلاحیت فردی و شایستگی ذاتی، نصیب افراد می‌شود، رانت اجتماعی محسوب می‌شود.
رانت اطلاعاتی: دستیابی زود هنگام و انحصاری به اطلاعات اقتصادی در زمینه سیاست‌های بازرگانی، پولی، ارزی، بازار سهام، امور مالی و طرح‌های عمرانی، منشا یکی از مهم‌ترین انواع رانت به نام رانت اطلاعاتی است.

❖ آثار سوء رانت خواری بر اقتصاد کشور

✓ **تشدید روحیه رلنت جوایی و مصرف‌گرایی:** دولت‌های رانتی عموماً برای پاس‌خوگویی به نیازهای فزاینده جامعه، ساده‌ترین و راحت‌ترین کار را در پیش می‌گیرند؛ واردات گسترده مواد و کالاهای مورد نیاز جامعه. حضور گسترده کالاهای وارداتی در بازار داخلی، هم

۱. فضلی‌نژاد، سیف‌الله، احمدیان، مرتضی، «اقتصاد رانتی در ایران و راه‌های برون رفت از آن»، مجله اقتصادی، سال دهم، بهمن و اسفند ۱۳۸۹، ص ۱۳۲-۱۳۱

به تولیدکنندگان داخلی ضربه می‌زند و هم روحیه مصرف‌گرایی را در جامعه ترویج می‌کند؛ بنابراین، دولت رانتیر برای ارضای تقاضاهای فزاینده جامعه، اقدام به واردات زیاد به ویژه کالاهای لوکس و مواد غذایی می‌نماید.

✓ **اختلال در برنامه‌های توسعه اقتصادی:** دولت رانتیر به صورت انحصاری، رانت را دریافت و آن را هزینه می‌کند. همین امر سبب می‌شود بدون مشورت با گروه‌های اجتماعی و بدون در نظر گرفتن مسائلی همچون کارایی و بازدهی اقتصادی، برنامه‌های خود را به اجرا در آورد. در چنین فضایی دولت‌های رانتیر، براساس تجربه تاریخی به سیاست‌های مبتنی بر جایگزینی واردات روی می‌آورند. در نتیجه، گسترش صنایع با هدف افزایش تولیدات داخلی و کاهش واردات مورد توجه قرار می‌گیرد، اما مشکل این است که معمولاً صنایعی که در چنین شرایطی پدید می‌آیند از کارایی و انعطاف‌پذیری لازم برخوردار نیستند و به دلیل پایین بودن کیفیت محصولات این صنایع، تولیدات آنها تنها در بازار داخلی قابل فروش است.^۱

✓ **مغرب‌ترین پیامدهای اقتصاد رانتی عبارتند از:**^۲

- آسیب‌پذیر شدن فضای سیاسی در پی حضور افراد سیاسی در اقتصاد
- انحصاری شدن امکانات و امتیازهای اقتصادی نزد افراد و گروه‌های خاص
- از بین رفتن عدالت در عرصه تولید
- انباشت سرمایه در دست گروهی خاص
- عدم موفقیت و پا گرفتن بخش خصوصی مولد و نیروزا در کشور
- تبعیض، ائتلاف وقت و بدبینی
- کاهش کارایی و بهره‌وری و افزایش تورم
- فساد، بیکاری، فقر و انحصار در جامعه
- از بین رفتن انگیزه کارآفرینی، تولید واقعی و ارج گذاشتن به خلاقیت در جامعه
- سرگرم شدن نیروهای انسانی به کسب رانت و باز ماندن از کارهای مولد
- نهادینه شدن رانت به عنوان فرهنگ، و از بین رفتن وجدان کاری
- دو قطبی شدن جامعه و تقسیم نامناسب درآمدها و در نهایت توسعه فقر و محرومیت
- بروز فساد گسترده و فروپاشی نظام سیاسی اجتماعی حکومت
- توقف رشد تکنولوژی در جامعه و گسترش دلالتی
- تاثیر منفی در اخلاق و رفتار کارکنان دولت و شرکتهای مرتبط

❖ **اهمیت پایان دادن به اقتصاد رانتی**

رشد و توسعه پایدار اقتصادی حاصل نمی‌شود، مگر اینکه فساد و رانت‌خواری را مهار خارج کرد. رهبر معظم انقلاب، مبارزه با فساد اقتصادی را جهاد واقعی می‌دانند و آن را از پیش شرط‌ها و پیش‌نیازهای اجرای عدالت، از شاخصه‌های دولت اسلامی، از نیازها و مطالبات

۱. میلانی، علیرضا، حبیبی، اصغر، «بررسی رانت در اقتصاد ایران»، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، دوره ۲، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵، ص ۶۹

۲. مجله اینترنتی قانون، «رانت‌خواران چه کسانی هستند»، ۱۳۹۲/۱۰/۱۱

حقیقی مردم، از ارکان مهم مدیریت اقتصادی، از اصول انقلاب، از مؤلفه‌های سیاست‌های مقاومتی، از ملزومات کار اقتصادی درست و قوی و از وظایف نظارتی مجلس برمی‌شمارند. به فرموده ایشان: «یکی از مصداق‌های عدالت، مبارزه با فساد مالی و اقتصادی است که بایستی جدی گرفته شود. ... اما مبارزه با فساد، کار دشواری است؛ کاری است که انسان، مخالف پیدا می‌کند. شایعه درست می‌کنند، دروغ می‌گویند و آن کسی که در این میدان جلوتر از دیگران حرکت کند، بیشتر از همه مورد تهاجم قرار می‌گیرد. این مبارزه هم لازم است و باید انجام بگیرد.»^۱

۱. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، «بیانات در حرم امام رضا علیه السلام»، ۱۳۸۸/۱/۱.

راه‌های پایان بخشیدن به اقتصاد رانتي^۱

❖ جمع‌بندی

یکی از نتایج بسیار مخرب سیطره کامل دولت در اقتصاد، رواج رانت و رانت‌جویی در نظام اقتصادی است که آثار جبران‌ناپذیری بر رشد و توسعه ایران گذاشته است. این موضوع مانع هدایت پس‌اندازها به سوی سرمایه‌گذاری مولد شده و راه را بر رشد اقتصادی کشور به‌طور مستقل از درآمدهای نفتی، بسته است. از سوی دیگر تثبیت قیمت برخی کالاها به صورت دستوری و بدون در نظر گرفتن کمیابی واقعی آنها (قیمت‌های نسبی) به موقعیت‌های رانتي در نظام اقتصادی منجر شده است. آشکارترین شکل مشاهده رانت و رانت‌خواری، دوگانگی یا چندگانگی قیمت‌هاست و برای از میان بردن این معضل، یکسان‌سازی قیمت‌ها ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. تأثیرات دولت رانتي به حوزه اقتصاد محدود نمی‌شود و در حوزه‌های مختلف سیاست، اجتماع، فرهنگ و ... به چشم می‌خورد. وجود دولت رانتي و استمرار آن به تدریج موجب شکل‌گیری ذهنیت‌های کوتاه‌مدت و تابع منفعت شخصی افراد می‌شود و هرج و مرج اقتصادی نتیجه محتوم آن است. بدیهی است رئیس‌جمهور آینده برای برون‌رفت از این بن‌بست باید به اصلاح ریشه‌ای ساختار رانتي اقتصاد پردازد.

۱. فضل‌نژاد، احمدیان، همان